

Sergio ZOPPI

Disertație susținută cu ocazia conferirii titlului de "Doctor Honoris Causa" al Universității din Craiova în data de 6 decembrie 2001

GLOBALIZARE, CULTURA ȘI IDENTITATE

Nu vrem să abordăm aici problemele pe care globalizarea le pune și le impune economiei mondiale, ci să ne oprim asupra unor teme și probleme proprii mai mult domeniului nostru de cercetare, cel umanistic.

Mondializarea economiei și accelerarea evoluției tehnologice țin tot mai mult să se transmită de la o țară la alta prin intermediul unei singure limbi vehiculare, engleza. Fixându-ne atenția asupra unei hărți geografice pentru a examina poziția principalelor limbi neolatine, putem constata că toate sunt în dificultate în ce privește menținerea unui bun nivel de difuzare în comunicarea interculturală: portugheza, cu appendicele sale american și african de peste 150 de milioane de vorbitori; spaniola, cu două treimi din continentul american în spate; la fel franceza, cu vastul său evantai francofon; de asemenea, italiana și româna. Numai Franța pune în practică o politică adevărată de apărare: aproape o bază de oprire, care în doctrina militară a secolului trecut era folosită pentru a împiedica înaintarea dușmanului, dar care în ultimă instanță era destinată sacrificiului total.

Dacă analizăm situația italiană, constatăm că, din punct de vedere lingvistic, ea se află într-un punct aproape dramatic. Circa 60 de milioane de vorbitori, izolați însă în cadrul actualului conglomerat al Uniunii Europene, unde din ceilalți două sute de milioane circa mai puțin de 1% știe să comunice în italiană. Dacă analizăm acest fenomen folosind parametrii evaluativi pe care îi aplică de obicei istoriei, am putea spune că a apărut o nouă *koinè*, cum s-a întâmplat în secolul al III-lea înainte de Cristos, când a început fuziunea culturală dintre lumea greacă și lumea latină - așa cum afirma Horatiu: *Graecia capta ferum victorem cepit* (Ep. 2,1,156). Tot cu privire la istoricul, am putea verifica același fenomen în lumea antică târzie, când se formau limbile neolatine și se rânduiau marile mișcări ale popoarelor zise barbare. Într-adevăr, aceste popoare, după ce s-au așezat în jurul Mediteranei, și-au însușit cultura Imperiului roman și limbile pe care creștinismul le făcuse ale sale: latina și greaca. Și în timp ce Bizanțul constituia un bastion către sud-est, în partea cealaltă, Carol cel Mare era încoronat împărat.

Dar suntem constrânși adesea să înlocuim lectura istoricului cu aceea pe care noi am numi-o a lui "hic et nunc", o lectură legată de segmental existențial al individului, supusă, prin urmare, unor analize mai puțin obiective, pentru că antrenează întotdeauna pasiunile, tendințele, ideologiile. Și întorcându-ne să evaluăm din această perspectivă anumite consecințe ale globalizării, o metodă care se sprijină pe o viziune antropologică a problemelor examinate se dovedește a fi mai clară și mai utilă, pentru că instrumentele acestei discipline sunt limbajul, cultura și identitatea. Și aici sunt necesare câteva precizări.

Unele școli antropologice contemporane tind să prezinte cultura și, mai ales, identitatea, drept componente secundare și negative. Identitatea, în special, este văzută ca un element al *eu*-lui care se remarcă în contrast cu "altul" în cadrul unui grup, într-un sistem de comparație care propune, alături de elemente pozitive unele elemente negative. De aici cunoscuta viziune euro-centrică ce ajungea, în formele sale extreme, la afirmații de tipul: "civilizația noastră este mai bună decât a lor". Sigur că nu suntem în această situație, chiar dacă mai credem, conform unei gândiri istorice, în posibilitatea de a folosi concepte precum „cultura” și „identitatea” într-un discurs acceptabil din punct de vedere științific. Această problemă nu mai există în școala americană, unde de-a lungul secolelor s-a afirmat supremația ethosului în raport cu etnosul. Cu toate acestea, chiar cu câțiva ani înainte de izbucnirea Revoluției franceze, supușii Maiestății sale britanice au aflat, devenind cetățeni ai Confederației, că aveau, pe lângă îndatoriri, și drepturi, printre care - unicii în lume - dreptul la fericire pe acest pământ.

Școlile europene contemporane, în general de matrice marxistă, contestă conceptul de identitate culturală în numele intemaționalismului. Dar noi știm că noțiunea de apartenență culturală coincide cu apartenența la un grup care are aceeași percepție a realității, realitate care în cadrul dinamicii culturale este mai puțin importantă decât percepția pe care o are fiecare despre ea. Raportul dintre realitate și percepție

este stabilit și guvernat de limbaj. O dată impus, sau însușit, limbajul favorizează relațiile în grup și limitează raportul cu alte grupuri. Acest lucru nu trebuie să ne preocupe sau să ne sperie, pentru că, dacă identitatea culturală este un sistem comparabil cu ADN-ul, spre deosebire de ADN-ul biologic, aproape imutabil în timp, cel cultural este supus unei rapide evoluții genetice. Limbile sunt un exemplu. Cea care se impune acum, engleza, nu mai este aceea tradițională, care mai este vorbită doar de o parte a populației britanice. Pentru că și ea trebuie să țină seama de variantele raționale, precum cea din Statele Unite, cea canadiană sau cea australiană etc., ca să nu mai vorbim de cea engleza europeană care se afirmă la Bruxelles.

Este posibil ca într-o zi istoricii să poată vorbi de o nouă *koinè* anglofonă, dar într-o perspectivă imediată impunerea englezei ca limbă a dialogului intercultural, diplomatic, comercial, creează destule probleme când, de exemplu, se constată că un dosar pentru finanțarea unei cercetări prezentat și discutat la Bruxelles trebuie redactat și susținut în engleză de un consorțiu de cercetători dintre care nici unul nu provine din Marea Britanie. Această ultimă observație nu vrea să însemne propunerea de a crea în cadrul comunității a unui nou turn Babel, care, de altfel, deja există, ci, mai curând, vrea să pună în evidență necesitatea căutării unui proces de raționalizare care să mențină elementele sistemului în echilibru. Trebuie, prin urmare, să se prevadă și să se aibă grijă de necesitățile dialogului intercultural, apărând și conservând bazele constitutive și caracterizante ale diverselor identități culturale. Desigur, nu va fi un lucru ușor, dar este un lucru necesar. Nu întâmplător UNESCO a lansat chiar din acest an campania de apărare a culturii spirituale.

Va fi nevoie de timp, dar pentru crearea Statelor naționale nu a fost suficient tot secolul al XIX-lea, cu mari dificultăți și șocuri dureroase. Nu putem să nu ne amintim celebra afirmație a lui Massimo D'Azeglio: '*l'Italia e fatta, ora facciamo gli Italiani?*' și să nu ne întrebăm de cât timp va fi nevoie să facem Europa și pe europeni. Însă optimismul voinței trebuie să prevaleze și în fața unei societăți tot mai mult fără frontiere de spațiu și timp, chiar și în fața unei societăți pe care lumea mediatică o impune în mod constant prin acea frază obsesivă - "*in tempo reale*" - care ne însoțește pretutindeni și în orice moment.

Că revoluția culturală din zilele noastre are loc mai ales prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, este de acum un lucru evident. Evaluând realitatea italiană, se poate stabili la data activării primei rețele naționale de televiziune, la începutul anilor '50, momentul transformării culturii din ceea ce africanii numesc cultura satului - *la culture de la brousse* - în cultură a metropolei. A fost momentul în care s-a trecut de la cultura patriarhală, de clan, a satului, la aceea a individului izolat în mulțimea orasului; de la ritmurile vieții țărănești, când timpul era marcat prin anotimpuri, la ritmurile de viață dictate de producția continuă a fabricii, comandate de urlatul sirenei. Televiziunea a uniformizat limbajul, a făcut să fie uitate dialectele, tradițiile populare, dar a deschis orizonturi vaste revelând locuri minunate prin vacanțele în Tunisia, pe malul Mării Roșii, în Caraibe, în Maldive, și-n orice parte a lumii. Copiii noștri petrec patru ore în fața ecranului, în timp ce bătrânii se străduiesc să găsească locuri în ospicii. Este progresul, se spune! și în același timp este începutul unei uriașe munci de cercetare pentru antropologii noștri, care încearcă să fixeze pe suport magnetic urmele memoriei prin recuperarea tradiției orale.

Acum suntem înfășurați bine în rețeaua informatică. La începutul anilor '90, când președintele american a lansat triumfal autostrada cunoașterii, nu au fost mulți cei care au reușit să înțeleagă că nu era vorba de cunoaștere, ci de comunicare - și comunicarea devenea cunoaștere. Nimeni nu poate nega enorma accelerare impusă progresului societăților de dezvoltarea tehnologiilor de comunicare în masă, nici nu avem intenția s-o facem. Dar trebuie să fim pregătiți și să cunoaștem fenomenul, pentru a nu-l suporta în mod pasiv.

Mondializarea, trecând prin mijloacele de comunicare în masă, lovește mai ales acea parte a societății mai puțin pregătită pentru o rezistență intelectuală, propunând chiar prin folosirea limbajului o percepție a realității diferită de cea care ne înconjoară. *Eu-l* se găsește în situația de a-și pierde simfonica nu numai cu tradițiile, ci și cu societatea în care trăiește, adică cu "*celălalt*". Destinatarii mesajelor sunt puși tot mai mult în dificultatea de a le recepționa, când nu sunt scoși din discuție de folosirea unui limbaj amestecat care înserează adesea termeni englezești necunoscuți majorității cititorilor sau

ascultătorilor. În prezentarea operațiunilor din zonele de război, ziaristul nu întâlnește niciodată locuri de control, ci *check-point*; există lucruri care fac *trend*; *gossip*-ul se dezlănțuie, iar *glamour*-ul nu e, din păcate, pentru oricine; universitățile au activat acele *infopoint*, *student point*, sau *job placement*... Ultima găselniță din Italia este constituită de așa zisul *mobbing*: un control sindical asupra atitudinii direcției sau a altor colegi față de subaltemii lor. Acum o normă a introdus dispoziții împotriva *mobbing*-ului, și a întocmit o adevărată comisie de supraveghere care însă nu a înțeles prea bine ce ar trebui să supravegheze. Ne limităm la aceste câteva exemple pentru a spune că drumul transformărilor lingvistice, cu sau fără voia noastră, continuă inexorabil și pentru a lua act de faptul că a ne întoarce din drum nu mai este posibil.

Dacă ne oprim pentru încă o clipă la problemele identitare, constatăm că în societatea italiană actuală apare dominantă atenția față de „celălalt” nu aceea față de propria persoană, tendință generată de puternicul impuls pe care îl dă cuvântul „solidaritate”. *„Iubiți-vă unul pe celălalt ca frații” (Rom.2,10)* scrie în Cartea noastră. Presa cotidiană dedică pagini întregi noii Italii multi-etnice, în timp ce au loc episoade de altruism (sau de *diversitate*) cu adevărat impresionante. De exemplu, un district Școlar dintr-un colț al ținutului lui Cesare Pavese, numit Langhe, decide să declare zi de vacanță prima zi a Ramadanului, ca semn de respect față de elevii islamici, care constituie 4% din întreaga populație școlară. O altă școală, în provincia Biella, decide să abandoneze festivitățile de Crăciun pentru a nu lovi sensibilitatea necreștinilor, înlocuindu-le cu cântece și poezii pentru copiii aparținând altor culturi și țări.

Creдем că vorbind unor cercetători, sunt suficiente câteva exemple pentru a defini acest climat de „reînnoire”. Dar am putea spune *„Quos deus perdere vult, dementat prius”*. Poate ar fi bine să ne amintim aceste cuvinte.

Magnifice Rector, Iluștri Colegi, vă mulțumesc pentru onoarea pe care mi-ați făcut-o.